

Lokale organisasjoner med en nasjonal overbygning. Brannkassene og Samtrygd 1914–1939¹

Local Organisations with a National Superstructure: Fire Insurance Mutuals and Samtrygd, 1914–1939

Harald Espeli

Forsker 1, Institutt for rettsvitenskap og styring, Handelshøyskolen BI

harald.espeli@bi.no

ABSTRACT

From the 1890s to World War I, the fire insurance mutuals had insured larger values than their main competitor, the state-owned Norges Brannkasse, in the countryside. In 1922 twenty-three local fire insurance mutuals established a common reinsurance mutual, Samtrygd, which also functioned as an umbrella organisation for an increasing number of members. The main initiators behind Samtrygd were not the fire insurance mutuals, which were predominantly locally oriented, but the Farmer's Union and a commercial bank, Bøndernes Bank, which guaranteed Samtrygd's start-up costs. Samtrygd solved one of the structural weaknesses of the local fire insurance mutuals: lack of a cost-efficient reinsurance, which was necessary to insure ever more expensive buildings and chattel. From the late 1920s, more than half of local fire insurance mutuals were members of Samtrygd. Thus, with the assistance of Samtrygd the local fire insurance mutuals were able to consolidate their market position in countryside in the inter-war period despite the fact that fire insurance continued to be the only form of non-life insurance they could offer. Their core customers and members, the farmers, bought cars and lorries in significant numbers which demanded other forms of non-life insurance. Samtrygd's initiators had planned that the fire insurance mutuals should expand into more densely populated areas and possibly the suburbs in the municipalities in the countryside. However, the fire insurance mutuals, governed by the local farmer elite, decided to stick to their last, and abstained from engaging in the growing markets in such areas.

1. Takk for gode og konstruktive innspill fra Heimens fagfeller.

Temaet for denne artikkelen er hvordan bygdebrannkassene og deres paraplyorganisasjon og reassurandør fra 1922, Samtrygd, møtte de utfordringer som 1. verdenskrig og mellomkrigstidens økonomiske utvikling og problemer på landsbygda skapte.

I 1914 hadde de lokale og regionale brannkassene opparbeidet seg en sterk markedsposisjon på landsbygda i brannforsikringen av bygninger og løsøre. Brannkassene, organisert som gjensidige foreninger basert på solidarisk ansvar blant medlemmene, hadde vokst frem fra omkring 1820, og med en rask veksttakt fra omkring 1850. Brannkassene ble etablert og ledet av lokale bygdeeliter som lenge sjelden mottok mer enn symbolsk godtgjørelse for sin innsats. Den dugnadspregede driften langt inn i etterkrigstiden ga lave driftskostnader og grunnlag for lave premier sammenlignet med sin hovedkonkurrent, statlige Norges Brannkasse som ble drevet på selvkostbasis. De norske og utenlandske profitorienterte brannaksjeforsikringselskapene, organisert i et brannforsikringskartell fra 1876, forsikret i hovedsak løsøre og varelagre på landsbygda, men normalt til langt høyere priser enn lokale brannkasser som tilbød slike forsikringer.²

Brannkassene var i 1914 klart større enn sin hovedkonkurrent, statlige Norges Brannkasse, som i 1915 begynte å brannforsikre løsøre, i tillegg til bygninger. Det skapte noe mer konkurranse i det norske brannforsikringsmarkedet ved at aksjeforsikringselskaper begynte å konkurrere mer aktivt med Norges Brannkasse og med de lokale brannkassene på landsbygda.³ Denne utviklingen ble forsterket av at aksjeforsikringselskapene begynte å tilby nye skadeforsikringsprodukter som til dels fant et betydelig marked i løpet av mellomkrigstiden. Det dreide seg først og fremst om motorvogn- eller bilforsikring med sin lovpålagte ansvarsforsikring. Person- og lastebilen fikk et ikke ubetydelig gjennomslag blant bøndene, som var brannkassenes viktigste kunder og eiere, i løpet av mellomkrigstiden.⁴ Hvordan møtte brannkassene denne konkurransen?

1. verdenskrig innebar en tredobling av prisnivået frem til høsten 1920. Mange brannkasser hverken kunne eller ville øke brannforsikringssummen i takt med prisstigningen på grunn av vedtektsmessige begrensninger om maksimal forsikring på en eiendom. Vedtektsendringer måtte også godkjennes av departementet for å være gyldige. Begge deler tok tid. Det innebar at mange medlemmer, dersom de ønsket å brannforsikre sine økte nominelle verdier, måtte forsikre seg helt eller delvis i aksjeforsikringselskapene eller i Norges Brannkasse. Veien til å forlate den lokale brannkassen kunne da bli kort.

Den høye inflasjonen forsterket bygdebrannkassenes fremste strukturelle utfordring: Brannkassene påtok seg stor risiko, oftest uten noen form for reassuranse, samtidig som de hadde liten egenkapital sammenlignet med de store enkeltrisikoe mange av dem forsikret. Reassuranse eller gjenforsikring er en avtale mellom forsikringselskaper om overføring av risiko knyttet til hver enkelt forsikring eller til en viss del av en samlet forsikringsportefølje mot en tilsvarende andel av premien. Fraværet av reassuranse kunne, ved et par større branner i løpet av kort tid, sette en brannkasses eksistens i fare. I hvilken grad erkjente brannkassene sin eksistensielle sårbarhet og traff tiltak for å løse den?

En mer langsiktig strukturell utfordring for brannkassene var den raske veksten i byene og tettsteder i landkommunene som innebar et langsiktig synkende marked for brannkas-

2. Se Espeli 2018a.

3. Ekberg og Myrvang 2017, s. 246–250, 339–343, 346 ff.

4. Ekberg og Myrvang 2017, s. 269–272, 376 ff.

sene, dersom de holdt fast ved at de bare helt unntaksvis ville forsikre tettsteder i landkommunene. Denne ekskluderingen reflekterte et fornuftig forsikringsfaglig valg fordi brannkassene ikke hadde reassuranseordninger som kunne håndtere slike risikoer.

Fra 1919 ble det tatt flere initiativ for å kunne tilby brannkassene konkurransedyktige reassuranseordninger. I 1922 lyktes Landkreditt og Bondelaget å etablere Samtrygd, som var en gjensidig forsikringsforening av interesserte brannkasser basert på solidarisk ansvar. Selv om Samtrygds primær oppgave var å tilby medlemsbrannkassene reassuranse, fikk selskapet også en nasjonal paraplyfunksjon for brannkassene. Samtrygd bidro til å konsolidere brannkassenes markedsposisjon på landsbygda i mellomkrigstiden. Samtrygds reassuranseordninger førte derimot ikke til at brannkassene begynte å forsikre tettstedene, hvorfor?

I mellomkrigstiden opplevde mange av brannkassenes medlemmer store gjelds- og betalingsproblemer. Flere brannkasser bidro til å begrense antall tvangsauksjoner for eiere av fast eiendom og dermed mer dramatiske snøballeffekter av lokale eller regionale gjeldskriser. Dette har ikke vært kjent i forskningen.

Tabell 1. Antall brannkasser 1915–1940, samlet og fordelt per fylke. Brannkasser underlagt Forsikringsrådet tilsyn, oppgitt særskilt, omfattet mer enn ett fylke. Kilder: Statistiske årbøker og forsikringsstatistikken

	1915	1920	1925	1930	1935	1940
Østfold	17	16	17		22	21
Akershus	17	17	16		21	16
Hedmark	19	20	23		28	23
Oppland	18	18	18		21	19
Buskerud	11	12	12		12	12
Vestfold	2	2	2		2	2
Telemark	5	6	4		9	8
Aust-Agder	7	7	7		8	6
Vest-Agder	13	13	11		15	17
Rogaland	26	24	23		27	25
Hordaland	17	16	13		12	11
Sogn og Fjordane	24	24	24		26	24
Møre og Romsdal	28	26	27		30	29
Sør-Trøndelag	37	38	36		38	36
Nord-Trøndelag	21	21	19		24	22
Nordland	1	1	1		1	1
Troms	2	2	2		2	2
Finnmark						
Under Forsikringsrådet	4	6	6	8	8	6
Totalt	269	269	261	297	306	280

REASSURANSE FØR SAMTRYGD

Selv om brannkassene brukte reassuranse, eller gjenforsikring, lite før 1920, var det noen som benyttet slik risikoavlastning.⁵ Brannkasser i Hordaland utviklet ulike regionale reassuranseordninger fra tidlig på 1900-tallet. Disse ble etter hvert formalisert i Hordalandsringen med seks brannkasser som varte frem til 1965. Samtrygd hadde derfor begrenset oppslutning i Hordaland til 1960-årene.⁶

I Sør-Trøndelag etablerte brannkassene i Soknedal og Singsås i 1906 en begrenset tosidig reassuranseordning, som ble utvidet med Budal og Støren i 1920. Disse brannkassene ble derfor ikke med i Samtrygd i 1922.⁷ Ordningen fungerte bra frem til katastrofebrannen i Soknedal i januar 1932. Gården Ertshus ble da totalskadet. Skadene utgjorde totalt 96 000 kroner, hvorav brannkassen i Soknedal måtte dekke 67 373 kroner, mens brannkassene Støren, Singsås og Budal måtte dekke 9553 kroner hver. Det katastrofale lå i at brannen spredte seg til Soknedal kirke, omkring 130 meter unna, som også ble totalskadet. Erstatningen på 75 000 kroner måtte dekkes av Soknedal brannkasse etter reassuransebidrag på 10 000 kroner fra hver av de tre nevnte brannkassene. Soknedal brannkasses egenkapital gikk tapt, men brannkassen overlevde etter å ha meldt seg inn i Samtrygd i 1932, sammen med Budal og Støren.⁸

Andre løste problemet ved å reassurere seg i andre typer selskap. Toten og Vardal og Jærens brannkasse hadde slike avtaler med Storebrand på 1920-tallet.⁹ Slike løsninger var trolig relativt utbredte. Arbeidsdepartementets standardvedtekter for brannkasser fra 1886 hadde ingen bestemmelser om reassuranse.¹⁰ Fra slutten av 1. verdenskrig krevde Arbeidsdepartementet ved enkelte anledninger at brannkasser måtte benytte reassuranse for å akseptere vesentlige økninger av maksimalrisikoen.¹¹ Enkelte brannkasser hadde vedtektsmessig forbud mot å avgi eller bruke reassuranse, slik som Lier, som først åpnet for dette i 1921.¹² Bruk av reassuranse forutsatte normalt hjemmel i brannkassenes vedtekter, som bare kunne vedtas med kvalifisert flertall. Medlemmenes motstand og skepsis til slike vedtektsendringer forsinket reassuranseavtaler med Samtrygd i mange brannkasser.

LANDKREDITTS MISLYKKEDE INITIATIV

Landkreditt ble etablert som en kredittforening med solidarisk ansvar i 1915, med Bondelaget (Norges Landmandsforbund frem til 1920) som fremste initiativtaker, for å tilby langsiktige pantelån til landbruket. Landkreditts initiativ i 1919 og 1920 ble understøttet av Landmandsforbundet, som var bondebevegelsens ambisiøse organisasjonsbygger fra

5. Lorange 1944, s. 66, Festad og Øftstås 1937, s. 87, 106.

6. Rygg 1965, s. 16, Hass 1970, s. 61–63, Ekeberg 1948, s. 24.

7. Gjensidige skades arkiv (GJSA), E 20, Soknedal brannkasse til Landkreditt 12.6.1920, Støren brannkasse til Landkreditt 17.7.1920.

8. Forsikringstidende 1932, s. 50, 1933, s. 156, 274, Dietrichson og Midthaug 1948, s. 81.

9. Festad og Øftstås 1937, s. 85–86, Statsarkivet i Stavanger (SAS), privatarkiv 1025, brev fra Storebrands vestlandsavdeling 12.5.1922.

10. Norsk Forsikrings Aarbok 1914, s 61–71.

11. Wien 1956, s. 51.

12. Strand 1938, s. 27.

omkring 1910 til begynnelsen av 1920-tallet.¹³ Mest kjent er etableringen av Bondepartiet i 1920. Bondelagets bidrag til å bygge opp Bøndernes Bank i 1918, og sparebankenes forretningsbank, Fellesbanken, i 1920, er viktigere for å forstå engasjementet for å etablere Samtrygd.¹⁴ Brannkassene, dominert av de lokale bondeelitene, stod frem til 1922 helt på siden av bondebevegelsen ledet av Bondelaget.

Landkreditt hadde interesse av at dets medlemmer hadde tilgang på rimelige brannforsikringer. I 1919 trykte Landkreditt en brosjyre om fordelene «ved opprettelsen av et reassuranseselskap for de norske gjensidige brandkasser», med utkast til vedtekter for det gjensidige reassuranseselskapet. Siktemålet var at «enhver brandkasse kunne overta» forsikringer for høye beløp ikke bare på landsbygda, men også i tettbygde strøk. Reassuranseselskapet skulle etableres når minst 20 brannkasser med en reassuransbestand på minst 150 millioner kroner var på plass.¹⁵

Planene ble sendt til mange brannkasser i 1919, men interessen var liten. Våren 1920 henvendte Landkreditt seg påny til de fleste brannkassene for å få opprettet en reassuransesordning. Interesserte brannkasser skulle tegne aksjer i et garantiaksjeselskap som skulle låne ut aksjekapitalen til reassuranseselskapets garantifond. Garantifondet skulle sikre den gjensidige reassuranseforeningen nødvendig egenkapital, som blant annet skulle finansiere dens etableringskostnader. Slike garantiaksjeselskap, som i praksis var nødvendig for å etablere et større gjensidig (skade-) forsikringsselskap, var regulert i forsikringsselskapsloven av 1911.¹⁶

Planene, som ble støttet av blant annet Landmandsforbundets formann og formennene i 12 brannkasser, ble offentlig kjent. Tanken om at brannkassene gjennom reassuranseforeningen skulle kunne overta risikoer for «nærsagt ubegrensede beløp» var urealistisk, mente John Ødegaard, direktøren i husdyrforsikringsforeningen Odin.¹⁷

Ødegaard fikk rett. Svarene fra tallrike brannkasser er bevart.¹⁸ Bare et fåtall brannkasser var villige til å tegne aksjer i garantiaksjeselskapet eller forplikte seg på andre måter. Blant de som stilte seg positive var det de færreste som hadde årsmøtevedtak som ga sikkerhet for at man faktisk ville si ja. Mange var verbalt velvillig, men fant det uaktuelt å være med. En begrunnelse var at de antydde reassuranspremiene var for høye og i mange tilfeller høyere enn premiene i vedkommende brannkasse, slik som i Vinger i Hedmark og Eid og Starheim i Sogn og Fjordane. Styret i Indre Sunnmøre brannkasse var enig i at det var stort behov for en reassuransesordning, men at et forslag om å delta «utvilsomt vil bli nedstemt av generalforsamlingene i de engere herreder».¹⁹ Det var bare omkring 15 brannkasser som ville diskutere saken og ingen av de største. Sett på bakgrunn av at formennene i 12 brannkasser hadde stilt seg bak Landkredditts initiativ var resultatet nedslående. Lokalismen blant brannkassene og deres medlemmer var for sterk.

13. Merok 2015, s. 17ff, GJSA, E 20, bla. brev fra generalsekretær Dietrichson til kretssekretærer i Landmandsforbundet.

14. Evanths 1943, Lyshoel 1945.

15. Norges Kreditforening for Land- og Skogbruk (Landkreditt) 1919, s. 4.

16. Hanssen 1912, s. 17–19, særlig § 12 og § 69 s. 51–53. Et slikt garantiaksjeselskap ble brukt ved etableringen av livsforsikringsselskapet Glitne i 1889, jf. Glitne 1939, s. 5.

17. Forsikringstidende 1920, s. 249–250.

18. GJSA, E 20.

19. GJSA, E 20, Brev av 30.3.1920 til Landkreditt.

BONDELAGETS INITIATIV

I januar 1922 avholdt Bondelagets ledelse et møte for å diskutere etablering av et reassuranseselskap for brannkassene og etablerte et arbeidsutvalg for å jobbe med saken.²⁰ Hjalmar Steenstrup ble raskt den drivende kraften i utvalget. Steenstrup var kontorsjef i det gjensidige forsikringsselskapet Skogbrand, der han hadde arbeidet siden skogforsikringsselskapet ble etablert av store skogeiere på Østlandet i 1912. Skogbrand ble i løpet av ti år en suksess gjennom «aggressiv markedsføring» og lønnsom vekst.²¹

Bondelagets initiativ synes i første omgang ikke å ha bygd på Landkreditts erfaringer fra 1919 og 1920. Det endret seg i mai 1922 da Landkreditts styreformann, Rasmus Mortensen, overtok som arbeidsutvalgets formann. Samtidig utarbeidet Landkreditts direktør, Hans Thorshaug, forslag til vedtekter til reassuranseselskapet som fikk navnet Samtrygd, 10. mai 1922.²² Valget av Mortensen til formann reflekterte at initiativtakerne ønsket å gi Samtrygd en bredere forankring enn de fremste tillitsvalgte i Bondelaget/Bondepartiet kunne gi. I tillegg kunne Mortensen, som provianterings- og senere sosialminister i Blehr-regjeringen (V) 1921–23, bidra til å løse de nødvendige statlige godkjenninger av Samtrygds vedtekter smidig gjennom.²³ Det var likevel hovedansvaret til arbeidsminister Ole M. Mjelde, gårdbruker fra Haus i Hordaland.

De to viktigste forklaringene på at etableringen av Samtrygd lyktes var imidlertid Steenstrups evner som organisasjonsbygger og at Samtrygd våren 1922 fikk to, ikke offentlig kjente, garantister som gjorde det mulig å finansiere arbeidet før og etter etableringen. Bondelaget garanterte for 50 000 kroner og Bøndernes Bank for 80 000 kroner²⁴ gjennom Samtrygds garantiaksjeselskap. Det lånte ut aksjekapitalen på totalt 200 000 kroner som drifts- og egenkapital for den gjensidige forsikringsforeningen Samtrygd. Målet var at brannkassene som ble medlem skulle overta garantistenes aksjer.

Steenstrups organisatoriske forbilde synes å ha vært det gjensidige finske skadeselskapet Sampo, etablert i 1909, som han hadde besøkt i 1920. Det hadde da en reassuranseavdeling for 113 lokale brannkasser etter åtte års drift samt flere avdelinger for direkte forsikring.²⁵ Arbeidsutvalgets tro på at det ville bli enkelt å etablere reassuranseavdelingen var betydelig i våren 1922.²⁶ Selv om arbeidsutvalget snart ble realitetsorientert, beholdt man betydelige ambisjoner for Samtrygd. Det skulle også ha en by- og landavdeling med separate regnskap som skulle tegne direkte brannforsikring i de områder der det ikke fantes brannkasser.

I juni 1922 sendte arbeidsutvalget brev til landets brannkasser om at man tok sikte på en offisiell tegningsinnbydelse i løpet av få uker. Det ble understreket at man «har sikret sig som administrerende direktør en mand med godt kjendskap til saavel gjensidig brandforsikringsvirksomhet som reassurancespørsmål» – det vil si Steenstrup.²⁷ Tegningsinnbydel-

20. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 15.

21. Halberg 2012, særlig s. 95, 99(sitat), 114.

22. GJSA, E 20, særlig konfidensielt Cirkulære nr.2. fra Arbeidsutvalget for Samtrygd 29.5.1922.

23. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 34.

24. Bare Bondelagets garanti synes etter hvert å ha blitt offentlig kjent, Dietrichson og Midthaug 1948, s. 15.

25. Jf. udatert usignert manus fra våren 1922 s. 15 i GJSA, E 20 Lindstrøm 1927, 183, Sormunen 1984, 88–90. De lokale brannkassene i Danmark og Sverige organiserte seg i felles foreninger i henholdsvis 1911 og 1918, men disse synes ikke å ha tilbudt reassuranse, jf. Forsikringstidende 1918, s. 58, Thomsen og Thorsen 1963, s. 299.

26. Jf. udatert usignert manus fra våren 1922 i GJSA, E 20.

27. GJSA, E 20, konfidensielt Cirkulære nr.2. fra Arbeidsutvalget for Samtrygd.

sen ga inntrykk av at garantiaksjeselskapets kapital på 200 000 kroner allerede var fulltettet. Terskelen for å etablere reassuranseavdelingen var lav: Tilslutning fra minimum 10 brannkasser som gjenforsikret totalt 20 millioner kroner. Landets nest største brannkasse, Toten og Vardal, forsikret på samme tid verdier for 125 millioner kroner. Samtrygd skulle «gjennom en fornuftig reassuranseordning sikre medlemmene en jevn aarspremie, som indbyderne mener at kunne sette adskillig lavere end de præmier som aktieselskapene beregner, men samtidig saavidt rummelig, at foreningen kan oparbeide de reserver som kan sikre medlemmene mot etterskudsutligning og forhaapentlig i nær fremtid muliggjøre præmie- nedslag og/eller bonusutdeling». Tegningsinnbydelsen var signert av 26 brannkasser.²⁸

SAMTRYGD ETABLERES OG KONSOLIDERES GJENNOM KRISE

Tegningen til reassuranseavdelingen var tilstrekkelig til å konstituere Samtrygd 17. oktober 1922. Samtrygds stiftere var 23 brannkasser med en total forsikringsbestand på 160 millioner kroner, hvorav 46 millioner ble reassurert. Brannkassene kunne velge mellom å reasurere en bestemt andel av sin portefølje eller enkeltrisikoen over et bestemt beløp, men minimum ti prosent av forsikringsbestanden totalt sett.²⁹ Stifterne var små og mellomstore brannkasser. De største brannkassene som forsikret verdier for omkring 50 millioner eller mer i 1922, Ringsaker, Kvinnherad og Toten og Vardal, avviste lenge Samtrygd. Det reflekterte at de tre også hadde betydelige reserver.

Ved stiftelsen av Samtrygd ble det lagt stor vekt på å skape samfunnsmessig tillit, blant annet gjennom valg av flere av de samme tillitsvalgte som i Landkreditt.³⁰ Sammen med Steenstrups evner som organisasjonsbygger la dette grunnlaget for Samtrygds og brannkassenes vekst gjennom mellomkrigstiden. Samtrygds reassuransekontrakter i Storbritannia er en undervurdert forklaring på Samtrygds og brannkassenes konsolidering i mellomkrigstiden. Steenstrup bygde her på Skogbrands kontakter med assuranseselskapet C.E. Heath & Co. Ltd i London.³¹ Samtrygds første reassuranseavtale med Heath ble inngått i 1922.³²

Høsten 1924 hadde tilslutningen til Samtrygd steget så mye at aksjene i garantiaksjeselskapet, som Bøndernes Bank og Bondelaget hadde tegnet, var blitt overtatt av de innmeldte brannkassene.³³ Til tross for Samtrygds økte oppslutning gikk selskapet med underskudd, det vil si ble drevet på garantiaksjeselskapets regning de første årene. Bare det første driftsåret, 1923, brukte Samtrygd nesten halvparten av garantiaksjeselskapets midler for å skape balanse i regnskapet.³⁴ Underskuddene hadde tre hovedforklaringer, for det første store etableringskostnader. Dernest ble skadeomfanget langt større enn beregnet, og betydelige deler av dette falt på Samtrygd. For det tredje økte medlemsoppslutningen saktere enn stifterne hadde regnet med.

28. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 19–21.

29. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 25, 29 og 34. GJSA, E 20, Steenstrups notat til Arbeidsutvalget 22.9.1922.

30. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 97–101, Lorange 1947, s. 146–148.

31. Halberg 2012, særlig s. 95, 99, 114.

32. Samtrygds styreprot. (Sstp) 1922–1940, særlig 10.12.1927.

33. Sstp. 29.10.1924.

34. Samtrygds regnskap 1923.

Først i 1927 mente Steenstrup at medlemstilslutningen var tilstrekkelig til at driften kunne bli lønnsom. 140, omkring halvparten av landets brannkasser, var da medlem av Samtrygd. Samtrygds reserver gjennom garantiaksjeselskapet var da imidlertid reelt sett nesten bunnskrap. Det gjorde Samtrygd svært sårbart. På denne bakgrunn lanserte Steenstrup en komplisert refinansieringsplan som ble enstemmig vedtatt av representantskapet.³⁵ Brannkassene tilknyttet Samtrygd erkjente at store brannskader kunne ramme deres eksistens. En så stor brannkasse som nyinmeldte Lier vaklet av nevnte grunn på kanten av avgrunnen i 1927 etter å ha tapt egenkapitalen.³⁶

At refinansieringsplanen ble lansert under den dyptgående parikrisen i 1926–27 – forårsaket av den raske veksten i kronens ytre verdi som gjorde det mulig for å Norge å gå tilbake til gullstandarden våren 1928³⁷ – viser at Samtrygds situasjon var kritisk. Planens relative omfang var stor. Den totale tilleggspremien utgjorde like mye som brannkassenes innbetalte nettopremie til reassuranse gjennom de fem første driftsårene. Ingen brannkasser synes å ha gjennomført like store etterutligninger som det Samtrygd reelt sett vedtok i 1927. Det mest spesielle med refinansieringen var at inntekter opp til ti år frem i tid umiddelbart ble regnskapsført. Regnskapsføringen ble likevel akseptert av revisor og Forsikringsrådet. Fra 1927 fremstod Samtrygd derfor som regnskapsmessig solid, noe som innebar et godt fundament for videre vekst.

ØKTE BRANNSKADER OG DERES ÅRSAKER

Brannfrekvensen økte kraftig fra begynnelsen av 1920-tallet og frem til omkring 1930, og langt mer på bygdene enn i byene.³⁸ Akershus brannkasse hadde høyere skadeerstatninger enn premieinntekter fra 1922 til 1929. Til tross for økte premier ble mer normale tilstander først gjenopprettet på andre halvdel av 1930-tallet etter at dens forsikringsfond og egenkapital var nesten tømt. Akershus' forsikringsbestand sank fra 640 millioner kroner i 1926 til 176 millioner i 1936. Selv om reduksjonen også skyldes reduserte takster, flyktet medlemmer i flokk og følge fra de økte premiene og for en stor del til lokale brannkasser på Østlandet.³⁹

En undersøkelse av brannfrekvensen i brannkassene, eksklusive Akershus og Lier, viste en klar økning i andre halvdel av 1920-årene og deretter en gradvis reduksjon slik at skadenivået på andre halvdel av 1930-tallet lå lavere enn i begynnelsen av 1920-årene. Den gjennomsnittlige skadefrekvensen for Norges Brannkasses forsikringer på landsbygda falt også betydelig, men lå i 1930-årene fortsatt dobbelt så høyt som i de lokale brannkassene. For å dekke brannerstatningene måtte den *gjennomsnittlige* premien i brannkassene da ligge på mellom fem og syv promille, mens den i Norges Brannkasse måtte ligge på 22 promille i 1920-årene og 13 i det neste tiåret.⁴⁰

Den langt høyere skadeprosenten hos Norges Brannkasse enn hos de lokale bygdebrannkassene kan i noen grad forklares med at brannkassene ikke ville forsikre de mest

35. Dietrichson og Midthaug 1948, s. 42–43.

36. Espeli og Bergh 2016, s. 194 med referanser.

37. Se f.eks. Hodne og Grytten 2002, s. 104–110.

38. Ødegaard 1927, Ødegaard 1935, s. 7–8, Steenstrup 1927b.

39. Lorange 1944, s. 146 ff, 175–176.

40. Jacobsen 1945, særlig s. 14–15.

risikoutsatte bygningene, men overlot disse til statsselskapet eller aksjeselskapene i brannforsikringskartellet. Den viktigste forklaringen på bygdebrannkassenes langt lavere skadeprosent var imidlertid deres langvarige og systematiske arbeid med brannforebyggende og skadebegrensende tiltak som Akershus brannkasse knapt drev med. De brannforebyggende tiltakene var konsentrert om regelmessig kontroll og feiing av ildsteder, ofte med pålagt bruk av brannkassens feier. Dernest innebar den vanligvis omfattende sosial kontakt og kontroll som fantes i gjennomsiktige bygdesamfunn til å forebygge forsikringssvindel og ofte bidra til å avdekke slike tilfeller i etterkant. De skadebegrensende tiltakene var konsentrert om lokalt brannslukningsutstyr og frivillige brannvesen som ofte ble drevet av brannkassene til etter 2.verdenskrig.⁴¹

Brannkassene hadde også en gjenoppbyggingsplikt. Den innebar at forutsetningen for utbetaling av forsikringsverdien etter en større brann var at den ødelagte bygningen ble gjenoppbygget eller erstattet av en annen bygning av minst tilsvarende verdi. Gjenoppbyggingsplikten ble innført av det statlige byforsikringsmonopolet i 1767 og kopiert av bygdebrannkassene i deres barndom. Den var også en viktig del av Arbeidsdepartementets standardvedtekter for brannkassene fra 1886. Gjenoppbyggingen skulle skje i løpet av tre år.⁴² Dersom det ikke skjedde, hadde brannkassen rett til bare å erstatte et mindre beløp. Intensjonen var at forsikringstakeren ikke skulle bli fristet til forsikringssvindel.

Aksjeselskapene i brannforsikringskartellet hadde aldri hatt en slik bestemmelse. Da Norges Brannkasse startet med løseforsikring fra 1915, svarte kartellet med å utfordre brannkassen på bygningsforsikring. For å møte konkurransen ønsket Norges Brannkasse å avvikle gjenoppbyggingsplikten, som var upopulær blant næringsdrivende og mange husiere i byene. Stortinget nøyde seg i 1918 med å utvide brannkassens adgang til å dispensere fra påbudet.⁴³ I 1925 foreslo en offentlig komite, dominert av representanter fra aksjeforsikringsselskapene, at den nye loven om forsikringsavtaler ikke skulle åpne for gjenoppbyggingsplikt. For Steenstrup var avvikling av gjenoppbyggingsplikten et angrep på «et grundprinsipp i norsk gjensidig brandforsikringsvirksomhet».⁴⁴ Gjenoppbyggingsplikten ble det store forsikringspolitiske stridsspørsmål på andre halvdel av 1920-tallet. Steenstrup og Samtrygd lyktes gjennom effektiv lobbyvirksomhet å få videreført en modifisert gjenoppbyggingsplikt.⁴⁵

På grunn av brannkassenes lavere skadeprosent og driftsomkostninger kunne de dermed holde et gjennomsnittlig premienivå på omkring eller under halvparten av hovedkonkurrenten Norges Brannkasse gjennom mellomkrigstiden. For å kunne utnytte denne konkurransefordelen var imidlertid reassuranse gjennom Samtrygd nødvendig for å begrense risikoen hos den enkelte brannkasse.

Årsaken til svært mange av brannene var ukjent. I de tilfeller årsaken kunne dokumenteres, utgjorde feil ved elektriske anlegg en høy andel. Det reflekterte at elektriske anlegg ofte ble montert uavhengig av tekniske anbefalinger og sjelden kontrollert av uavhengige

41. Espeli og Bergh 2016, s. 98–102.

42. Norsk Forsikrings Aarbok 1914, s. 68.

43. Johnsen 1956, s. 369 ff.

44. Steenstrup 1927a, sitat s. 58.

45. Espeli og Bergh 2016, s. 199–201.

aktører. Steenstrup var dypt bekymret over dette.⁴⁶ Etter en brann i Vestby i 1925 konkluderte Steenstrup med at gårdens elektriske anlegg var i «en skandaløs forfatning» med bruk av «ulovlige sikringer».⁴⁷ Forsikringsselskapene ønsket strengere kontroll ved installasjon og drift av elektriske anlegg, og i 1929 ble det vedtatt en tilsynslov for elektriske anlegg. Tilsynet ble de kommunale elektrisitetsverkens ansvar.⁴⁸ Selv om elektrisiteten og den økte bruken av forbrenningsmotorer og biler økte brannfaren, var hverken Steenstrup eller forsikringsbransjen i tvil om at «den moralske risikoen», det vil si forsikringssvindel, hadde økt i kjølvannet av jobbetiden.⁴⁹

På politiske nivå var det en utbredt oppfatning at økonomiske nedgangstider førte til flere branner. Ikke bare gjennom «forsetlig brandstiftelse», men også ved ulike former for «uagtsomhet», som justisminister Knud Øyen(H) formulerte det i 1927. Han erkjente at politi og påtalemyndighet hadde utilstrekkelig kompetanse og kapasitet til å etterforske saker der det var mistanke om forsikringssvindel.⁵⁰

NYE BRANNKASSER

Samtrygds reassuransse var også en forutsetning for etableringen av nye brannkasser i mellomkrigstiden. Uten reassuransseordningen ville nye brannkasser vært avhengig av å skaffe seg egenkapital fra medlemmene for å få sine vedtekter godkjent. De fleste nye brannkasser i mellomkrigstiden kom på Østlandet og i Telemark. Enkelte av dem ble, som før 1914, etablert på kommunalt initiativ.⁵¹ Flere nyetableringer ble for en del utløst av premieøkningene Akershus brannkasse ble tvunget til for å overleve på 1920-tallet.⁵² Også Bondelaget engasjerte seg. I 1926 ba organisasjonen lokale bondelag om å bidra til at det ble etablert brannkasser der slike ikke fantes.⁵³

Telemark hadde bare fire brannkasser i 1925, mens det fantes 13 husdyrforsikringsforeninger. Årsmøtet i Siljan husdyrtrygdslag i 1927 var utgangspunktet for etableringen av Siljan Brandkasse, som ble medlem av Samtrygd fra 1928. Bondelagets lokale tillitsvalgte stod sentralt som initiativtakere. Suksessen i Siljan var så stor at 143 bønder fra nabokommunen Gjerpen også ønsket å forsikre seg der i 1928. Det førte til at brannkassen utvidet sitt virkeområde til Gjerpen. I 1936 ble Siljan og Gjerpen brannkasse også åpnet for medlemmer fra Solum kommune.⁵⁴ Ved andre nyetableringer spilte Steenstrup en viktig pådriverrolle, som i Heddal i 1926–27.⁵⁵ Samtrygd spilte også en viktig rolle ved etableringen av brannkassene i Rygge, Råde, Tune, Rolvsøy og Våler og Svinndal mellom 1926 og 1928.⁵⁶

46. Steenstrup 1924, særlig s. 15–16.

47. GJSA, E 10, oversikt over brannskader Samtrygd var involvert i 1926.

48. Forsikringstidende 1927, s. 48 og 238.

49. Ødegaard 1927, s. 411.

50. Forsikringstidende 1927, s. 155.

51. Aamot brandkasse 1975.

52. Nøklegård 1953, s. 9.

53. Nøklegård 1953, s. 7–8.

54. Nøklegård 1953, s. 9 ff.

55. Bunkholt 1952, s. 31–33.

56. Berggren 1998, s. 55–57.

INDERØY BRANNKASSE SOM BUFFER MOT DEN LOKALE GJELDSKRISEN

Mellomkrigstiden har ikke sjelden blitt fremstilt som økonomisk krisetid for bøndene og jordbruket, selv om det ikke var snakk om en generell gjeldskrise. De som hadde kjøpt landbrukseiendommer under høykonjunktoren frem til 1921, stod imidlertid ofte overfor store utfordringer da prisnivået falt betydelig frem til 1928. Gjeldsbyrden varierte mye lokalt og regionalt, men i en rekke gode jordbruksbygder på Østlandet, Telemark og Nord-Trøndelag var gjeldsbyrden høy.⁵⁷ I Nord-Trøndelag ble både fylket og mange kommuner, deriblant Inderøy, rammet av den kommunale gjeldskrisen og måtte søke tvangsakkord med sine kreditorer. Skattenivået var derfor blant landets høyeste.⁵⁸

Regionen Innherad var den delen av Nord-Trøndelag som hadde de høyeste gjeldsprosentene utfra skatteligningen for 1931. I flere kommuner hadde småbrukere en gjennomsnittlig gjeld av bruttoformuen utfra skatteligningen på over 80 prosent og mer enn ¼ av gårdbrukerne over 75 prosent. Det innebar at mange av disse hadde høyere gjeld enn bruttoformuen i skatteligningen, som på grunn av de store prissvingningene i 1920-årene i mange tilfeller lå minst på høyde med bruttoformuens markedsverdi. De «gjeldbundne» bøndene organiserte seg i «Innherrad debitorlag» i begynnelsen av 1932. Debitorlaget, som hadde 600 til 700 medlemmer, arbeidet politisk så vel som forhandlet på vegne av medlemmene med kreditorerne for å unngå tvangsauksjon og konkurs, eller sikre at tidligere eiers familie fikk kjøpe gården tilbake fra kreditorerne etter en tvangsauksjon. En av lederne i debitorlaget var Hans Ystgaard, som ble landbruksminister i Nygaardsvold-regjeringen (AP) 1935–45.⁵⁹

Brannkassenes rolle er ikke omtalt i studien av Innherad debitorlag eller i mer omfattende studier av gjeldsproblemene på landsbygda, men det reflekterer ikke deres potensielle og reelle betydning.⁶⁰ De ventet sannsynligvis ofte i det lengste med å si opp forsikringen selv om premien ikke ble betalt ved forfall eller uteble gjennom flere år. Brannkassene hadde siden 1839 hatt lovregulert fortrinnsrett til å inndrive brannpremien gjennom forenklete regler for utpanting. Det forutsatte at utpanting ble iverksatt i løpet av seks måneder etter premieforfall. Svært mange brannkasser hadde imidlertid tradisjon for å være fleksible med hensyn til når på året premien skulle være betalt slik at retten til forenklet utpanting bortfalt. Dersom brannkassen sa opp forsikringen, var pantelånene på eiendommen automatisk misligholdt fordi de forutsatte gyldig brannforsikring. Pantelånene måtte da straks innfris dersom långiver ikke skulle sikre sitt tilgodehavende med tvangsmidler.

For Inderøy branntrygdslag finnes det kilder som viser hvordan brannkassen håndterte medlemmenes gjelds- og betalingsproblemer i mellomkrigstiden. Inderøy var en av kommunene i Innherad med høye gjennomsnittlige gjeldsprosent, men ikke de høyeste.⁶¹

Brannkassens kassebok inneholder opplysninger over hvordan regnskapsårenes premieinntekter fordelte seg mellom årets premie og tidligere års premier, det vil si restanser. Brannkassens medlemmer utviklet en tradisjon for ikke å betale premien som forutsatt. 1921 var det siste året frem til slutten av 1930-tallet der inntektene fra årets premie utgjorde

57. Jf. drøftingen i Espeli 1990, s. 292–294 med referanser.

58. Jahn et al. 1932, s. 6–7, 21.

59. Ystgaard 2012, særlig s. 298.

60. Hveding 1982.

61. NOS IX.18, Tabell 1.

mer enn halvparten av de innbetalte premieinntektene – ofte helt ned mot 1/4.⁶² Sannsynligvis brukte brannkassen inkasso eller varsel om tvangsauksjon bare i de tilfeller man var trygg på at forfalt premie ville bli betalt slik at varselet om tvangsauksjonen kunne trekkes tilbake. Å gjennomføre en tvangsauksjon, der bedre prioriterte fordringshavere ville kunne komme på banen, var ikke i brannkassens interesse.

Brannkassen ga henstand på forfalt premie i det lengste. For 1925 utgjorde de totale premieinntektene 14 480 kroner. Av dette utgjorde premien for 1925 under 1/3, men innbetalt premie for 1923 utgjorde mer enn halvparten (8079 kroner). Mindre premier tilbake til 1920 og 1921 ble betalt dette året. 1926 er det første året man foretok tapsavskrivning på 803,04 kroner i ubetalte premier. I 1930 ble det innbetalt restanser på totalt 2130 kroner for årene 1918–1924, mens de totale premieinntektene utgjorde omkring 17 000 kroner. På første halvdel av 1930-tallet økte premierestansene selv om kildene ikke gjør det mulig å dokumentere dette presist. Fra 1934 var det tegn til bedring. Av totale premieinntekter på omkring 18 000 kroner utgjorde premiene for 1934 knapt 1/4, mens premiene for 1933 representerte omkring 35 prosent. De øvrige premieinntektene som knyttet seg til perioden 1923–1931 ble da drevet inn av lensmannen. Brannkassen synes altså å ha ventet i mellom to og ti år før lensmannen for alvor ble engasjert til tvangsinn drivelse. I 1936 ble premier for 957 kroner innbetalt etter gjeldsmegling. Til tross for konjunkturoppgangen synes bare drøyt halvparten av premien for 1936 å ha vært betalt ved utgangen av 1937.

Inderøy brannkasses langvarige henstand med premiene gjennom mellomkrigstiden innebar at mange medlemmer fikk rentefrie lån av ikke ubetydelig omfang ofte gjennom mange år. Dette forhindret sannsynligvis et ras av misligholdte pantelån og tvangsauksjoner i bygda. Brannkassen var ikke alene, men få andre brannkasser var sannsynligvis like lite pågående i sin inndrivning av premien. Vedtektene i de fleste brannkasser var utformet slik at manglende betaling av premie innebar en reell, men ikke formell oppsigelse av forsikringen. Brannkassenes standardvedtekter fra 1932 forutsatte en formell oppsigelse fra brannkassens side med tre måneders varsel til forsikringstakeren. I tillegg pliktet brannkassen å orientere panthavere til vedkommende eiendom om at forsikringen var opphørt, også her med tre måneders varsel før forsikringen var ugyldig.⁶³ I Inderøy nølte brannkassenes styre i det lengste med å si opp en brannforsikring som etter all sannsynlighet ville føre en sambygding strake veien til tvangsauksjon eller skifteretten. Dermed forhindret brannkassen at gjeldskrisen fikk et vesentlig større omfang lokalt og regionalt.

Hvordan var det mulig for Inderøy brannkasse å fungere som en – ofte langsiktig – kreditor for flertallet av medlemmene – den løp jo reelt sett risikoen for at også de som hadde mulighet til å betale premien ved forfall gjorde det samme? En viktig faktor var lederstabilitet slik at ansvaret var klart plassert hvis det gikk galt. Anders Haugum, som var styreformann fra 1922 til 1945, var en representant for den desiderte bygdeeliten som nøt bred tilitt.⁶⁴ Ordinære regnskap synes ikke bevart, men brannkassen hadde en relativt betydelig egenkapital gjennom mellomkrigstiden, sannsynligvis mellom 200 000 og 300 000 kroner. Den synes i hovedsak å ha vært plassert i Inderøy Sparebank, men på grunn av misnøye

62. Interkommunalt arkiv i Trøndelag, TIK/A-11, kassebok for Inderøy Branntrygdslag 1896–1938 som ligger til grunn for fremstillingen når intet annet er opplyst.

63. Norsk Forsikrings Aarbok 1914, s. 76–78, Woxen 1932, s. 54 ff.

64. https://no.wikipedia.org/wiki/Anders_Haugum, lest 5.3.2017.

med sparebanken som største innskyter ble en økende andel fra omkring 1930 etter hvert plassert i statsobligasjoner. Det er ikke kjent hvor store innskudd brannkassen hadde i sparebanken da den gikk i tvangsakkord i 1931 i kjølvannet av tvangsakkorden til kommunen, som sparebanken hadde gitt store lån. Selv om den formelle nedskrivningen av sparebankens innskudd bare var 12 prosent, var den reelle 27 prosent. I tillegg var de gjenværende innskuddene utilgjengelige i opptil ni år.

I 1925 ble brannkassen medlem av Samtrygd. Det innebar at opp til 2/3 av en større risiko ble reassurert. Sett på bakgrunn av at brannkassen fra 1927 kunne påta seg risikoer opptil 300 000 kroner var den likevel svært sårbar for storbranner. Etter sparebankakkorden hadde den neppe reserver til mer enn én storbrann. Brannskadene forble imidlertid svært lave i mellomkrigstiden, som de hadde vært siden brannkassen ble etablert i 1845. Det hadde i alle fall en viss sammenheng med at brannkassen siden 1855 hadde hatt ansatt feier, som det hadde blitt stilte strenge krav til, og at alle medlemmer skulle ha slukkeutstyr tilgjengelig. I mellomkrigstiden ble det også brukt betydelige midler til desentralisert slukkeutstyr og et frivillig organisert brannkorps.⁶⁵

For brannkassen i Tolga og Os, der småbrukerne hadde høy gjeld, finnes det oversikter over hvordan den økonomiske utviklingen påvirket medlemsoppslutningen. Antall medlemmer sank fra 888 i 1920–21 til 730 de neste par årene etter en omtaksering som innebar økte takster og premier med virkning fra 1922. Mange valgte da sannsynligvis å være selvassurandører. Deretter økte medlemstallet til 948 i 1930 før det sank til 830 i 1933. Først i 1944 var medlemstallet like høyt som i 1930. Den mest dramatiske situasjonen for brannkassen i mellomkrigstiden var at Tolgen sparebank gjennomgikk en omfattende akkord. Brannkassen hadde mesteparten av sin egenkapital som innskudd i sparebanken. Brannkassen tapte 37 prosent av sitt innskudd og fikk sperret ytterligere 17 prosent av innskuddet for en periode, men det truet ikke kassens eksistens.⁶⁶

Mange brannkasser fungerte etter alt å dømme som buffere mot lokale bølger av tvangsauksjoner selv om brannforsikringen ikke ble betalt slik kreditorenes pantelån forutsatte.⁶⁷ Dette har ikke vært kjent i forskningen tidligere. For pantelångivere, som oftest ventet en lengre tid fra lånet var blitt misligholdt til man begjærte tvangsauksjon, var det selvsagt svært viktig at brannforsikringen på eiendommen var gyldig når lånet var misligholdt.⁶⁸

Brannkassenes normalt tette forhold til den lokale sparebanken innebar at de ble svært sårbare dersom sparebanken ble satt under administrasjon eller gjennomgikk tvangsakkorder som tappet brannkassene for oppspart egenkapital. Disse effektene av spare-

65. Sakshaug 1945, Erlandsen 1984, s. 32–37, Solberg 1964, s. 32–33, 44, Brannforsikringskommisjonen av 1897 1901, vedleggstabeller XXXVIII.

66. Nettet 1964, s. 105–108, vedleggstabeller.

67. SSB presenterte fra 1932 årlige oversikter over begjærte og avholdte tvangsauksjoner over fast eiendom. For 1932 fremgår det at knapt halvparten av de begjærte tvangsauksjonene på landsbygda og mer enn halvparten i byene var knyttet til ubetalt eiendomsskatt eller «brandkontingent». Dessverre er det ikke opplyst hvor mange av disse begjæringene som var knyttet til brannkontingent, herunder også fra Norges Brannkasse, eller deres geografiske fordeling. SSB opplyste imidlertid at begjæringer om tvangsauksjon knyttet til eiendomsskatt eller brannkontingent bare unntaksvis ble iverksatt, men fungerte som «skremmeskudd» slik at kravet ble betalt. I mange distrikter var det mer vanlig å ta utlegg i løsøre for å sikre slike krav, Statistiske meddelelser 1933, s. 255–259.

68. Brannforsikringen er ikke berørt i Merok 2015, s. 55 ff. men han gir en interessant analyse av hvordan misligholdte pantelån på landbrukseiendommer ble håndtert av en større kreditor i mellomkrigstiden.

bankkrisen i synes ikke berørt i forskningen om mellomkrigstidens bankkrise som rimeligvis har vært konsentrert om forretningsbankene.⁶⁹

BRANNKASSENES OG SAMTRYGDS KONSOLIDERING – MED SVAKHETER

Brannkassene klarte seg godt gjennom mellomkrigstiden. Få av dem måtte innstille sin virksomhet og en rekke nye ble etablert, jf. tabell 1.⁷⁰ Brannkassenes konsolidering og betydelige vekst skyldtes for en stor del reassuransen i og gjennom Samtrygd. I 1940 var likevel ikke mer enn omkring 160 brannkasser medlem av Samtrygd. De omkring 120 brannkassene som fortsatt stod utenfor var imidlertid i dominert av de aller minste, samt den største, Akershus.⁷¹ Samtrygds betydning kan derfor overdrives.

Samtrygds reassuranseløsning innebar at brannkassene kunne forsikre langt større verdier per eiendom og medlem med en forsvarlig og håndterbar finansiell risiko.⁷² Sett på bakgrunn av Samtrygds sentrale betydning er det slående at dens etablering i 1922 primært ble drevet gjennom av aktører utenfor brannkassene, ikke minst Bondelagets ledelse. Sammen med Bøndernes Bank sørget Bondelaget også for nødvendig startkapital som var helt avgjørende for at Samtrygd kunne etableres. Svært viktig for Samtrygds gradvis suksess og konsolidering var valget av Hjalmar Steenstrup som administrerende direktør. Han hadde både nødvendig erfaring, utenlandske forbilder og kontakter, og betydelige organisatoriske talenter.

Brannkassenes interesse for å være med og etablere Samtrygd i 1922 var svært begrenset. Det gjaldt både brannkassenes ledere og minst brannkassenes medlemmer som var enda mer lokalistisk orientert. Skepsisen til å være med i en nasjonal paraplyorganisasjon som skulle sørge for reassuranse var stor, noe som reflekterte at behovet for reassuranse ble undervurdert. Bare 23 brannkasser eller mindre enn ti prosent av landets brannkasser – og ingen av de største – ble medlemmer ved etableringen. Det er karakteristisk at Peter Syverud, som var styreformann i Ringsaker brannkasse, medlem av Samtrygds arbeidsutvalg og ble valgt til et av Samtrygds fire styremedlemmer i oktober 1922, led nederlag i sin egen brannkasse med hensyn til å bli medlem av Samtrygd. Generalforsamling i Ringsaker brannkasse forkastet de nødvendige vedtektsendringer med klart flertall både i 1923 og 1925. Ved sistnevnte behandling var det en omfattende mobilisering. Vedtektsendringen ble forkastet med 74 mot 20 stemmer og styreformannen trakk seg. Først i 1938 ble Ringsaker brannkasse medlem av Samtrygd etter at Steenstrup hadde overbevist generalforsamlingen i 1937 om at dette var et spørsmål som burde delegeres til brannkassens styre.⁷³

Samtrygd forble en løs og svak føderasjon med få fullmakter til ledelsen, som var dominert av Steenstrup, i mellomkrigstiden. Initiativtakerne til Samtrygd så for seg at Samtrygd selv skulle etablere i byer og tettsteder og at selskapets reassuranse skulle gjøre det mulig for medlemsbrannkassene å forsikre tettsteder og forsteder. Samtrygd hadde imidlertid ikke

69. Knutsen og Ecklund 2000, s. 85 ff., Thue 2014, s. 112 ff.

70. Reduksjonen av antallet fra 1935 til 1940 skyldtes sannsynligvis i stor grad at sammenslåing av bygnings- og løsebrannkasser lokalt, mens det neppe var noen viktig forklaring på reduksjonen fra 1920 til 1925.

71. Espeli og Bergh 2016, s. 220, Dietrichson og Midthaug 1948, s. 75 ff., Lorange 1944, s. 131–132.

72. Espeli og Bergh 2016, s. 212.

73. Midthaug 1943, s. 78–79, 132.

kapasitet til å selge brannforsikring på egen kjøp i mellomkrigstiden. Det er også høyst tvilsomt om medlemmene/eierne ville akseptert en slik satsing. I alle fall er det ingen gode eksempler på at Samtrygds medlemsbrannkasser brukte sin reassuranseløsning til utvide sitt marked til større tettsteder eller forsteder i landkommunene. Brannkassene forble ved sin lest og de forble forbeholdt bøndene og eiere av spredtbygd bebyggelse på landsbygda. Den nevnte ekskluderingen av tettsteder og forsteder kan neppe forklares med risikofaglige vurderinger. Forklaringen var snarere at de aller fleste brannkasser var dominert av kommunenes/bygda bondeelite som ikke så noen gode grunner for å tilpasse brannkassens marked til den nye kommunale bosetningsstrukturen.

Brannkassenes andre markedsmessige hovedsvakheter var de bare solgte brannforsikring. De aller fleste norske aksjeforsikringselskaper etablerte som nevnt en portefølje av skadebransjer, som bil- og ulykkesforsikring, under og etter 1.verdenskrig, slik at de kunne være en totalleverandør av skadeforsikringer. Også brannkassenes hovedkonkurrent, Norges Brannkasse, utviklet en rekke nye skadeforsikringsprodukter frem til 1940 som Samtrygd ikke hadde.⁷⁴ Frem til endringene av forsikringsloven i 1937–38 med innføring av behovsprøvd vurdering av nye konsesjoner for skadeforsikringselskap i 1937–38, fantes det ingen regulatoriske hindringer mot at brannkassene i samarbeid med Samtrygd kunne ha utvidet sin produktportefølje til andre skadebransjer.

(Laste-)Bilens inntog på bygdene i mellomkrigstiden blant brannkassens kjernegruppe, bøndene representerte den mest åpenbare utfordring.⁷⁵ Steenstrup spilte en sentral rolle i etableringen i 1928 av Norsk Bilforsikringsforening Gjensidig (NBG), som tilbød bilforsikring. Samtrygd administrerte også driften av NBG frem til 1938 selv om NBG allerede fra 1935 i praksis var blitt NAFs forsikringselskap. NBG kunne vært en mulighet til å utvide brannkassenes skadeportefølje. Steenstrup synes på 1930-tallet å ha brukt mer tid på å utrede helt nye forsikringsformer, som var umulige å realisere,⁷⁶ enn å kopiere eller tilpasse kjente forsikringsformer fra norske eller utenlandske skadeselskap. Fraværet av et tilbud om driftsavbruddsforsikring for bøndene ved brann var påfallende. Samtrygd var ingen bidragsyter til å utvide brannkassenes skadeportefølje, heller ikke på områder der det ville vært naturlig utfra brannkassenes opprinnelige kjerneoppgave, å løse bøndenes skadeforsikringsbehov.

Kontrasten til gjensidige Sampo i Finland, som var Steenstrups nærmeste forbilde i 1922, kunne knapt vært større. Det ble primært et byselskap markedsmessig sett i løpet av mellomkrigstiden med en rekke skadebransjer.⁷⁷

LITTERATUR

Aamot brandkasse 1975: *Aamot brandkasse 50 år 1925–1975*, Åmot: Aamot brandkasse.

Berggren, Magne 1998: *Gjensidige Østfold 125 år 1873–1998. Fra lokal løseforsikring til regional del av et finanskonsern*, Sarpsborg: Gjensidige forsikring Østfold.

Brannforsikringskommisjonen av 1897 1901: *Udredning af Brandforsikringsvæsenets Udvikling i Norge med Oplysninger fra andre Lande og med særligt Hensyn til Revision af den almindelige*

74. Johnsen 1956, s. 445 ff.

75. I juni 1939 fantes det 2831 traktorer og 7563 person- og lastebiler på norske gårdsbruk, jf. NOS XI.103, 333.

76. Jf. Steenstrup 1937.

77. Sormunen 1984.

- Brandforsikrings-Indretnings Lovgivning og til specielle Spørgsmaal om foreslaaede Reformer. Udarbejdet af den ved kgl. Resolution af 20de Februar 1897 nedsatte Kommission*, Kristiania.
- Bunkholt, Aasmund 1952: *Heddal og Lisleherad brandkasse 1927 – 1942 jubileumsskrift*, Notodden: Heddal og Lisleherad brandkasse.
- Dietrichson, Wilhelm og Leif Midthaug 1948: *Samtrygd Norsk Gjensidig Forsikringsforening 1923–1948*, Elverum: Samtrygd.
- Ekberg, Espen og Christine Myrvang 2017: *Ulykkens frukter. Storebrand og forsikringsbransjen, bind 1: 1767–1945*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Ekeberg, Hans Chr. 1948: *Fusa brandtrygdslag 75 år 1873–1948*, Bergen: Fusa brandtrygdslag.
- Erlandsen, Arvid 1984: *Da lot jeg mine huse forsikre Historiske blad fra 150 års virksomhet i Steinkjer og omegn brannkasse Gjensidig*, Steinkjer: Steinkjer og omegn brannkasse.
- Espeli, Harald 1990: *Fra hest til hestekrefter. Studier i politiske og økonomiske rammebetingelser for mekaniseringen av norsk jordbruk 1910–1960*, Ås: Melding nr.2 Institutt for økonomi og samfunnsfag Norges Landbrukshøgskole.
- 2018a: «Lokale organisasjoner uten en nasjonal overbygning: Brannkassene 1816–1914», *Heimen*, 55 (1): 7–30.
- Espeli, Harald og Trond Bergh 2016: *Tiden går. Gjensidige i 200 år*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Evanths, Thorleif T. 1943: *Omkring Landkreditforeningens og Fellesbankens opprettelse*, Bergen.
- Festad, O.O. og D. Øftstås red. 1937: *Toten Vardal brandkasse 1837 – 1937*, Oslo.
- Glitne 1939: *Det Gjensidige norske livsforsikringsselskap Glitne 50 år*, Oslo: Glitne.
- Halberg, Paul Tage 2012: *Skogbrand Skogbruk og skogforsikring 1860–2012*, Oslo: Skogbrand.
- Hanssen, Einar 1912: *Lov om forsikringsselskaper av 29. juli 1911 Utgit med anmerkninger og henvisninger*, Kristiania: J.W. Cappelen.
- Hass, Knut 1970: *Kvinnherad gjensidige Brandforsikring 1870–1970*, Bergen: Kvinnherad gjensidige Brandforsikring.
- Hodne, Fritz og Ola Honningdal Grytten 2002: *Norsk økonomi i det tyvende århundre*, Bergen: Fagbokforl.
- Hveding, Øistein 1982: *Landbrukets gjeldskrise i mellomkrigstiden : Statens lånekasse for jordbrukere*, Oslo: Statens landbruksbank.
- Jacobsen, Albert 1945: *En statistisk undersøkelse av skadekvoten 1920–42 for den lokale gjensidige brannforsikringsvirksomhet. Etter oppdrag av Norske gjensidige brannkassers landsforening og Samtrygd, norsk gjensidig forsikringsforening*, Oslo: Samtrygd.
- Jahn, Gunnar, W. Kent, Carl Platou og A. Skøien 1932: *Innstilling fra skattetrykkutvalget*, Oslo: Finansdepartementet.
- Johnsen, Oscar Albert 1956: *Norges Brannkasse 1767–1942 opprinnelse og utvikling Annet Bind. Tidsrummet 1847–1942*, Oslo: Norges brannkasse.
- Knutsen, Sverre og Gunhild J. Ecklund 2000: *Vern mot kriser? – Norsk finanstilsyn gjennom 100 år*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Lindstrøm, Ludvig 1927: *Ömsesidiga försäkringsanstalten Sampo: 1897–1927 : en minnesskrift*, Åbo: Ömsesidiga försäkringsanstalten Sampo.
- Lorange, K. 1944: *Akershus gjensidige brandassuranceforening 1844–1944 minneskrift*, Oslo: Grøndahl & Søn.
- 1947: *Norges Kreditforening for land- og skogbruk (Landkreditforeningen) 1915–1945*, Oslo: Landkreditforeningen.
- Lyshoel, J. H. 1945: *Fellesbanken a/s Oprettet av norske banker: 1920–1945, 1. mai : en beretning og et tidsbillede*, Oslo: Fellesbanken.
- Merok, Eivind 2015: *Mellom bonde og børs. Landkredits historie 1915–2015*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Midthaug, Leif 1943: *Ringsaker brandkasse 1823–1943*, Lillehammer.

- Neset, Martin Jonsen 1964: *Tolga-Os brannkasse gjensidig ; Tolgen private brannforsikringsforening ; Tolgen brannforsikringsforening 1864–1964 : Jubileumsskrift etter styrets oppdrag*, Tolga: Tolga-Os brannkasse gjensidig.
- Norges Kreditforening for Land- og Skogbruk (Landkreditt) 1919: *Nogen bemerkninger angaaende fordelene ved oprettelsen av et reassurance-institut for de norske gjensidige brandkasser (bygdekasser)*, Kristiania: Norges Kreditforening for Land- og Skogbruk.
- Nøklegård, Einar 1953: *Siljan og Gjerpen brandtrygdela 25 år 1927–1952*, Skien: Siljan og Gjerpen brandtrygdela.
- Rygg, Lars S. 1965: *Vossestrand Gjensidige Brandtrygdela 1890–1965*, Vossestrand: Vossestrand Gjensidige Brandtrygdela.
- Sakshaug, Ingvald 1945: *Inderøy brandtrygdela 1845–1945*, Steinkjer: Inderøy brandtrygdela.
- Solberg, Ole R. 1964: *Inderøy Sparebank 100 år 1864–1964*, Orkanger: Inderøy Sparebank.
- Sormunen, Tapio 1984: *75 Sampoår : 1909–1984 Åbo: Ömsesidiga försäkringsbolaget Sampo*.
- Steenstrup, Hjalmar 1924: *Elektricitetens anvendelse paa landsbygden set fra et brandforsikringsmæssog synspunkt. Foredrag holdt den 5. mars på landbruksuken*, Kristiania.
- 1927a: «Gjensidig brandforsikringsvirksomhet i Norge», *Nordisk Forsikringstidsskrift*, 7: 51–70.
- 1927b: «Brandfare og nationalökonomi», *Nordisk Forsikringstidsskrift*: 133–156.
- 1937: «Husverdiforsikring – en plan for livsforsikring av bygninger», *Statsøkonomisk Tidsskrift*: 129–146.
- Strand, Tore 1938: *Beretning om Lier Gjensidige Brandforsikringsforening 1866–1937*, Drammen: Lier Gjensidige Brandforsikringsforening.
- Thomsen, Alfr. og Chr. Thorsen 1963: *Forsikringsvæsenets historie i Danmark i det 19. århundrede*, København: Wesmannns Skandinaviske forsikringsfond.
- Thue, Lars 2014: *Forandring og forankrig Sparebankene i Norge 1822–2014*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Wien, Leif A. 1956: *Lands gjensidige brandkasse 1816–1893–1956*, Gjøvik: Lands gjensidige brandkasse.
- Woxen, Einar 1932: *Normalplan for lokale brandforsikringsforeninger av 1932*, Oslo.
- Ystgaard, Hans Magnus 2012: «Innherred debitorlag og Bygdefolkets krisehjelp – ikke størrelsen som avgjorde», *Historisk tidsskrift*, 91 (3): 385–405.
- Ødegaard, John 1927: «Brandfaren för og nu, hvad der er gjort for den bekjæmpelse og hvad den fremdeles kræver av os », *Nordisk Forsikringstidsskrift*: 400–419.
- 1935: *Brandvernet i Norge Bidrag til dets historie*, Oslo: Norges Brandkasse.